

VĀRDI *LABĪBA* UN *PADOMS* 16. UN 17. GADSIMTA TEKSTOS UN „LATVIEŠU VALODAS VĒSTURISKAJĀ VĀRDNĪCĀ“

Anna Frīdenberga

Latvijas Universitātes HZF Latviešu valodas institūts

Anotācija. Rakstā aplūkotas leksēmas *labība* un *padoms* un to lietojums 16. un 17. gadsimta latviešu rakstu avotos. Lai gan vārdam *labība* 17. gadsimtā latviešu valodā ir jau nostabilizējies konkrēta nozīme ‘labība, graudi’, dažos rakstu avotos tas tiek lietots ar nozīmi ‘labumi, manta’. Šāds lietojums parādās Georga Mancelļa darbos konkrētā kontekstā – Lūkas evaņģēlija 1. nodaļas 53. pantā. Domājams, ka G. Mancelis šo vārdu pārņēmis no agrāka teksta, iespējams, no 1615. gada Vidzemes luterāņu dziesmugrāmatas. Iespējams, ka šādu lietojumu ietekmējis vācu vārds *Güter, Gütern* attiecīgajā tekstā. E. Glikas Bībeles tulkojumā un citos 17. gadsimta beigu avotos aplūkotajā Lūkas evaņģēlija tekstā lietots vārds *labums*, mūsdienu tulkojumos – *labumi*. Tomēr šāds vārda *labība* ‘labumi’ lietojums ir fragmentārs, lielākoties vārds 17. gadsimtā lietots ar nozīmi ‘labība, graudi’ vai arī plašākā nozīmē kā ‘pārtika, raža, maize’.

Savukārt 16. gadsimta beigu avotos minētajā Lūkas evaņģēlija pantā lietots vārds *padoms*, kuram senajos rakstos ir vairākas nozīmes, kas tekstos tiek lietotas paralēli. Vārds *padoms* sastopams ar nozīmi ‘manta, bagātība, labumi, īpašums’, ‘ieteikums, kā rīkoties’ (kas ir mūsdienās zināmākā nozīme), kā arī ‘nodoms, nolūks; lēmums, spriedums’ un ‘prāts, spriestspēja, gudrība’. Domājams, ka vārda *padoms* lietojumu paralēli vairākās nozīmēs ietekmējis vācu vārds *Rat* ‘padoms’, kuram senajos reliģiskajos tekstos vācu valodā sastopamas arī vairākas citas nozīmes.

Atslēgvārdi: valodas vēsture; vēsturiskā vārdnīca; 16.–17. gs. rakstu avoti; semantika.

Keywords: language history; historical dictionary; written sources of 16th–17th century; semantics.

Ievads

2023. gads, kā zināms, bija Jāņa Endzelīna gads, un, atzīmējot valodnieka 150 gadus, notika vairākas viņam veltītas konferences. Gatavojot referātu par vārddarināšanas jautājumiem J. Endzelīna darbos, raksta autore izskatīja valodas prakses izdevumus, kuros ir skarti šie jautājumi, tajā skaitā arī Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēžu protokolus. Uzmanību saistīja J. Endzelīna atbilde uz jautājumu, kurā acīmredzot tika runāts par atvasinājumu ar *-ība* un *-ums* semantiskajām atšķirībām. Jāpiemin, ka šis J. Endzelīnam bijis iecienīts jautājums, kuram viņš pievērsies vairākos valodas prakses izdevumos – valodnieks vairākkārt uzsvēris, ka ir jāievēro šo darinājumu semantiskās atšķirības (substantīvi ar *-ība* apzīmē vairāk vispārīgu īpašību, pazīmi, bet atvasinājumiem ar *-ums* ir konkrētāks raksturs), tos darinot vai lietojot – piemēram, jāšķir vārdu *nopietnība* un *nopietnums* nozīme (VNSP 465.3). Jāpiebilst, ka šādos un līdzīgos piemēros mūsdienās bieži vien netiek ievērotas semantiskās atšķirības un atvasinājumi ar *-ība* un *-ums* nereti tiek lietoti sinonīmiski. Par to rakstījusi, piemēram, Maija Baltiņa, uzskatot, ka minētie atvasinājumi ir „semantiski satuvinājušies vārddarināšanas celma un izskaņu kopīgo leksiski gramatisko īpašību mijiedarbes rezultātā“ (Baltiņa 1976: 125), it īpaši tas skar abstraktu jēdzienu darīnāšanu. Tomēr tas neattiecas uz gadījumiem, kad atvasinājums jau ļoti sen valodā ir ieguvis konkrētu nozīmi.

Kādā Valodniecības nodaļas sēdes protokolā interesi izraisīja J. Endzelīna atbilde, kurā minēts vārds *labība*. Ievērojot to, ka atvasinājums ar *-ība* no adjektīva *labs* ieguvis speciālu (konkrētu) nozīmi, J. Endzelīns ierosina, ka blakus formai *labums* (vācu *das Gute*) darināms jaunvārds *labestība* (vācu *die Güte*) (pēc *mīlestības* un *žēlastības* parauga), jo:

[..] *Vācu die Güte nozīmē varētu lietāt jaunu darinājumu labestība. Vārdi labība, ko atrodam Manceļa rakstos, vai labata – nav ieteicami.* (VNSP 348.5)

J. Endzelīns turklāt vairākkārt (Endzelīns, Ozoliņš 1935; Endzelīns, Rūķe 1940) atsauca uz Georgu Manceli (*Georg Mancelius*), ka viņam esot vārds *labība* ‘labums’ šādā īpašības nozīmē (lai gan vispār citviet J. Endzelīns atzinīgi izteicies par pirmo latviešu rakstu autoriem, piemēram, par kādiem G. Manceļa un Kristofa Fīrekera (*Christoph Fürecker*) darinājumiem, piemēram, VNSP 486.4; VNSP 377.1). Šī J. Endzelīna piezīme par vārdu *labība* šķiet dīvaina, jo, pētot darinājumus G. Manceļa tekstos (Frīdenberga 2016a: 75), zināms, ka viņš vārdu *labība* lietojis konkrētā, mūsdienās zināmajā nozīmē, turklāt tas ne reizi vien šādā nozīmē minēts gan vārdnīcā „Lettus“ (Manc1638_L, 75B₆; 105B₂₁), gan „Phraseologia Lettica“, kur ir, piemēram, vārdu savienojums *labības tārps* (Manc1638_PhL, 293₂₁), gan arī vārds *labība* šādā nozīmē daudz lietots G. Manceļa sprediķos. Arī Daina Zemzare min tādus konkrētus darinājumus ar *-ība* kā *labība*, *barība*, rakstot, ka konkrēta nozīme šiem vārdiem bijusi jau G. Manceļa laikā (Zemzare 1961: 25). Protams, daži vārddarināšanas modeļi rakstu valodas pirmsākumos izmantoti ļoti aktīvi – piemēram,

-ība īpašību nosaukumu un abstraktu jēdzienu darināšanā (Frīdenberga 2016a: 70), un G. Mancelļa tekstos darinājumi no īpašības vārda ir ļoti raksturīgi, piemēram: *augsts – augstība, gaišs – gaišība, gudrs – gudrība, lepns – lepnība, skaidrs – skaidrība* utt. Tā ka atvasinājuma *labība* no *labs* lietojums potenciāli būtu iespējams, ja vien valodā jau nebūtu iesakņojies vārda *labība* lietojums konkrētā nozīmē (Endzelīns 1951, 392). Lai gan vispār senajos tekstos vārddarināšanas līdzekļu variantums ir raksturīgs un G. Mancelim ir raksturīgs atvasinājumu ar *-ība* un *-ums* sinonīmisks lietojums, un it īpaši no īpašības vārdiem darinātajiem. Sevišķi bieži šādi piemēri ir vārdnīcā „Lettus“, kur šķirkļa vārdam vācu valodā kā atbilstošs tulkojums doti abi darinājumi latviešu valodā, piemēram, *skaitība, skaitums; lētība, lētums; vecība, vecums; stiprība, stiprums; kārība, kārums; saldība, saldums*. Šāds lietojums ir raksturīgs arī tekstos, piemēram, *spožība, spožums* (Frīdenberga 2016b: 10).

1. *Labība* vai *padoms*?

Lai pārbaudītu, kāpēc J. Endzelīns min šādu piemēru ar vārda *labība* ‘labums’ lietojumu, nācās veikt atkāpi uz senākiem rakstiem.

Izrādās, ka G. Mancelim tiešām ir šāds vārda *labība* lietojums – 1631. gada „Lettisch Vade mecum“ izdevumā un arī dziesmugrāmatā „Lettische geistliche Lieder vnd Psalmen“:

*Tohß Jßallkufchus peepillda tas arr **Labbibu** / vnd attftay tohs Baggatus tuckfchus.*
(Manc1631_LVM, 218₁)

*Tohs Jßallkufchus peepillda tas arr **Labbibu** / vnd attftay tohs Bagaatus tuckfchus.*
(Manc1631_LGL, 240₁₅)

Mūsdienu Bībeles tulkojumā šajā vietā ir teksts – *Izsalkušos viņš piepildījis ar labumiem, un bagātos viņš aizraidījis tukšā* (Bībele 2012, Lk 1:53), savukārt salīdzinājumam Mārtiņa Lutera (*Martin Luther*) Bībelē vācu valodā – *Die Hungrigen füillet er mit **Gütern** und läßt die Reichen leer* (Luther 1545, Lk 1:53).

Tātad tiešām vārdu *labība* šajā tekstā varētu skaidrot kā ‘labumi’. „Lettisch Vade mecum”, proti, pirmā latviešu luterāņu rokasgrāmata, ir avots, kuru G. Mancelis nav pats tulkojis, bet gan pārlabojis un papildinājis agrāko izdevumu. Tā ka rodas jautājums, no kurienes viņš šo tekstu ir pārņēmis. Izrādās, vārds *labība* šādā nozīmē parādās 1615. gada Vidzemes luterāņu dziesmugrāmatā (lai gan jāteic, ka arī šajā avotā *labība* citur lietota konkrētā, mūsdienās zināmajā, nozīmē).

*Tös ißalektes pepulde tas ar **labbibe** / Vnnde atfta tos Baggates tuckfche.*
(Ps1615, 79₁₁)

Minētais teksts ir Marijas slavas dziesma (*Magnificat*) no Lūkas evaņģēlija 1. nodaļas jeb „Mana Dvēsel dar lielu to Kungu” (Vanags 2000: 159).

Jāuzsver, ka šis varētu būt agrākais vārda *labība* lietojums senajos rakstos, un interesanti ir tas, ka pirms tam, 16. gadsimta beigu tekstos, tātad gan 1587. gada dziesmugrāmatā, gan evaņģēlijos un epistulās, šajā kontekstā ir lietots vārds *padoms*:

Tös Jßalcktes puelde thas ar paddome / Vnde atfthaye tos Baggates tuckfches.
(UP1587, H3A₉)

Tös Jßalcktees puelde thas ar paddome / vnde atfthaye tös Baggates tuckfches.
(EvEp1587, 220₁)

Vārds *padoms* lietots arī 1615. gada evaņģēlijos un epistulās:

Thös Jßalcktes pülde thas ar paddome / Vnde atfthaye thös Baggates tuckfches.
(EvEp1615, 195₃)

Jāsecina, ka vārds *labība* šajā tekstā parādās tikai 1615. gada dziesmugrāmatā. Pēteris Vanags, pētot luterāņu rokasgrāmatas avotus, 1587. gada „Vndeudsche Psalmen“ un 1615. gada „Psalmen vnd geistliche Lieder“ dziesmu tekstus salīdzina ar Rīgas dziesmugrāmatas 1530. gada izdevumu lejasvācu valodā (Sal. *De hungerigen wüllet he mit güdern / Vnde leth de ryken leddich.*), kas varētu būt avots, no kura tās tulkotas. Iespējams kopīgs pirmvariants, bet abi teksti ir rediģēti (Vanags 2000: 159). Tātad dziesmugrāmatas 1615. gada izdevums ir krietni rediģēts, tai skaitā nomainot vārdu *padoms* uz *labība*, bet, kas to darījis, laikam nav nosakāms.

Ir skaidrs, ka G. Mancelis vārdu *labība* ‘labumi’ dziesmugrāmatā pārņēmis no agrākā avota (un to lietojis arī citos darbos konkrētajā tekstā no Lūkas evaņģēlija). Bet G. Manceļa „attaisnojumam“ piemērs no Zālamana pamācībām, kuras viņš savukārt tulko pats un izdod kopā ar vārdnīcu, šajā tekstā uzskatāmi blakus parādās vārdi *labība* un *labums*, kas lietoti ar atšķirīgām nozīmēm. Tātad šeit G. Mancelis nepārprotami šķir šo atvasinājumu nozīmi. Piemēram,

27. *Kaß Labbibu patturr / tam lahd tee ļaudis / bett fwehtifchanna nahk par to / kaß pahdohd.*

28. *Kaß labbumu meckleh / tam noteek labb / bett kaß pehtz Nhelaimes dfännahß / tam taß notiex.*
(Manc1637_Sal, 36₁)

Mūsdienu Bībeles tulkojumā šie panti skan attiecīgi – *Kas labību ietur, to tauta lād, bet svētība tam, kas apcirķņus atver* (Bībele 1965, Sak 11: 26–27) un *Kas lūko uz labu, tas sagaidīs atzinību, kas meklē ļaunu, to dabūs* (Bībele 2012, Sak 11: 26–27).

Var piebilst, ka tur, kur G. Mancelim ir *labība*, 1685. gada dziesmugrāmatā un arī Ernsta Glika (*Ernst Glück*) Bībeles, proti, Jaunās Derības, tulkojumā šajā kontekstā ir lietots vārds *labums* (līdzīgi kā vēlākos tulkojumos).

Tohs isfalkufchus pilda tas ar Labbummu / in atftahj tohs baggatus tukfchus.
(LGL1685_K1, 6₂)

Tohs isfalkufchus pilda tas ar Labbumu / un atftahj tohs Baggatus tukfchus.
(JT1685, Lk 1:53)

Lai izsekotu šīm vārdu nozīmes un lietojuma maiņām, „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“ (LVVV) tika izveidoti šķirkļi *labība* un *padoms*, kas sniedz ieskatu abu vārdu lietojumā 16. un 17. gadsimta latviešu rakstos.

2. Vārda *labība* lietojums 17. gadsimta avotos

Vārdam *labība* 17. gadsimta rakstu avotos ir 180 vārdlietojumu, kā jau minēts, 16. gadsimta tekstos tā lietojums netika atrasts. Vārds *labība* ne reizi vien minēts G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ (Jāpiemin, ka LVVV šobrīd kā 17. gadsimta avoti ietverti materiāli no G. Manceļa un no K. Fīrekeras vārdnīcas; interesanti, ka K. Fīrekeram nav šķirkļa *labība*, lai gan vārds parādās dažādos piemēros, bet tikai mūsdienās lietotajā nozīmē.). Piemēram,

- Getreide* / **Labbiba**. (Manc1638_L, 75B₆)
Korn / *Frucht* / **Labbiba**. (Manc1638_L, 105B₂₁)
allerley Saat / *der nicht abgefchnitten ift* / **Labbiba**. (Manc1638_L, 147A₁₈)
allerley Früchte der Erden / *wiffenada* **Labbiba**. (Manc1638_PhL, 326₆)

Tātad vārdnīcā G. Mancelim vārds *labība* lietots mūsdienu nozīmē, lai arī vācu valodā atbilstes ir vairākas, piemēram, *Getreide* ‘labība’; *Korn, Frucht* ‘grauds, labība; auglis’; *allerley Saat, der nicht abgefchnitten ift* ‘daždažādi sējumi (sēklas), kas nav apgriezti’; *allerley Früchte der Erden* ‘daždažādi zemes augļi’.

Arī vārdnīcas otrajā daļā „Phraseologia Lettica“ ir jau pieminētais *labības=tārps*, kā arī citi piemēri ar nozīmi ‘labība’. Piemēram,

- Korn=wurm* / **Labbibas=Tahrps**. (Manc1638_PhL, 293₂₁)
das Korn gehet zu grob / *ta* **Labbiba** *eet ruppje*. (Manc1638_PhL, 313₂₁)

Arī piemērā no G. Manceļa „Desmit sarunām“ vārds *labība* lietots šajā pašā konkrētajā nozīmē. Piemēram,

- A. Ko darrieß Bah-
ling? Es fcho Ghadd
itt tadaï tuckfch pallee-
ku. Nei man Rudfi/
ney zitta* **Labbiba** *iß=*
dewehß. (Manc1638_Run, 463B₁₈)

Arī Kārļa Mīlenbaha un Jāņa Endzelīna vārdnīcā vārds *labība* minēts ar nozīmi *das Gute, die Güte, in welcher Bedeutung es von* (ME II, 396), proti, ‘labums, lai kurā nozīmē tas arī būtu’, un kā vienīgais šāds piemērs ir no G. Manceļa *izsalkušus piepilda ar labību = ar labumiem*; pieminot, ka G. Mancelim gan arī *labība* konkrētajā nozīmē. Arī Ernsta Frenkela vārdnīcā (Fraenkel 1962: 327) minēta vārda *labība* senākā nozīme

'labums', ko salīdzina ar liet. apv. *labyba* 'manta, bagātība, labumi', līdzīga vārda nozīmes attīstība bijusi arī dažās citās valodās, piem., poļu *zboże* 'labība' senāk 'manta, īpašums, bagātība' (Fraenkel 1962, 327).

Pēc seno tekstu korpusa datiem gan nevarētu teikt, ka *labība* 'labums' ir senāks lietojums, jo abas nozīmes parādās vienā avotā, proti, 1615. gada dziesmugrāmātā. Piemēram,

*Ta tirum **labbibe** vnd wuffes czittes augles wurfon to femme dod vnde paffargat.*
(Ps1615, 51₁)

Tātad 17. gadsimta tekstos vārds *labība* lielākoties sastopams ar nozīmi mūsdienu izpratnē, proti, 'labība vai graudi', šādā nozīmē vārds daudz lietots G. Manceļa sprediķos. Piemēram,

*Kaß Maife gir / to juhß paffchi ghann finnaht / ka kluhft no **Labbibas=Millteem**
unnd Vhdeni zaur zaurehm miezita / iß=kurrtà zeply tah zäppta / ka tha gharr
da / und to Zillwäku usturreht warr.* (Manc1654_LP1, 386₁₀)

Vārds *labība* 'labība vai graudi' ļoti bieži sastopams arī E. Gлика Bībeles tulkojumā, īpaši Vecajā Derībā. Piemēram,

*Tad dohfchu es Leetu juhfu Semmê fawâ Laikâ / agri un wehlu / ka tu tawu
Labbibu / un tawu Wihnu / un tawu Elji warri fakraht.*(VD1689_94, 5Moz, 11:14)

Mūsdienu Bībeles tulkojumos šajā Piektās Mozus grāmatas vietā ir teksts *..ka tu spētu ievākt savu **labibu**..* (Bībele 1965, 5Moz, 11:14) vai *..lai jūs ievāktu gana **labības**, vīna un eļļas..* (Bībele 2012, 5Moz, 11:14), savukārt M. Luterā Bībelē vācu valodā šis pants ir – *so will ich eurem Lande Regen geben zu seiner Zeit, Frühregen und Spatregen, daß du einsammelst dein **Getreide**, deinen Most und dein Öl* (Luther 1545, 5Moz, 11:14).

It īpaši E. Gлика Bībeles tulkojumā vārds *labība* dažkārt lietots ar kādām nozīmes niansēm – parasti *labība* ir plašākā nozīmē, kā 'pārtika' vai 'ēdamais'. Nereti vārds *labība* lietots ar nozīmi 'maize' (ar to domājot 'pārtiku' vai 'ēdamo').

*Kad tee uhs fawahm Mahtehm fakka: Kur irr **Labbiba** un Wihns? kad tee us
Pilsfahta Eelahm pamirft kà Nokautee / kad tee fawas Dwehfeles islaifch fawo
Mahtu Klehpî.* (VD1689_94, Rdz, 2:12)

Jaunākos Bībeles tulkojumos latviešu valodā ir teksts – *Tie griežas pie savām mātēm, brēkdami: „Kur ir **maize** un vīns?”* (Bībele 1965, Vdz, 2:12) vai *Savām mātēm tie saka: kur **maize** un vīns?* (Bībele 2012, Vdz, 2:12), bet M. Luterā Bībelē – *..da sie zu ihren Müttern sprachen: Wo ist **Brot** und Wein?* (Luther 1545, Vdz, 2:12).

Šai tekstā vārdam *labība* vācu valodā atbilst vārds *Brot* 'maize', bet ir arī piemēri, kur vācu Bībelē atbilst vārds *Korn* 'graudi, labība'. Skatoties Bībeles tekstu senebreju valodā, arī attiecīgā panta parindenī angļu valodā lietots vārds *grain* 'labība, graudi' (HIB).

Dažkārt senajos tekstos vārdam *labība* varētu būt arī nozīme ‘raža’ vai ‘(zemes) augļi’ plašākā nozīmē. Piemēram,

*Un juhfu Darbs taps wolti darrihts / un juhfu Semme ne dohs fawu **Labbibu** / neds juhfu Seīnes Kohki fawus Augļus.* (VD1689_94, 3Moz, 26:20)

Mūsdienu Bībeles izdevumos šī vieta tulkota – *Un jūs wolti šķiedīsīt savu spēku, jo zeme neizdos savu **ražu**, nedz arī tanī zemē koki nesīs savus augļus* (Bībele 1965, 3Moz, 26:20) vai *..jūsu zeme nedos **ražu** un koki nenesīs augļus..* (Bībele 2012, 3Moz, 26:20), savukārt Bībelē vācu valodā lietots vārds *Gewächs* ‘vārds apvieno visu, kas aug’ – *Und eure Mühe und Arbeit soll verloren sein, daß euer Land sein **Gewächs** nicht gebe und die Bäume im Lande ihre Früchte nicht bringen* (Luther 1545 3Moz, 26:20).

Ar nozīmi ‘labums vai labumi’ vārds *labība* parādās jau minētajos piemēros no Lūkas evaņģēlija (1615. gada dziesmu grāmatā, arī G. Mancelim visur, kur šis teksts atkārtojas, tātad arī „Lettisch Vade mecum“ 2. izdevumā, dziesmu grāmatā un sprediķu grāmatā). Arī piemērā no E. Glika tulkotās Jaunās Derības Lūkas evaņģēlija var saskatīt agrāko nozīmi ‘labumi, manta’. Interesanti, ka šī nozīme saglabājusies tieši Lūkas evaņģēlijā (protams, citur ir arī runa par konkrēto labību).

*Un tas fazzija: To es darriřchu: Es gribbu mannus Schķuhņus noplehzt / un leelakus ustaiřht / un tur řakraht wiffus mannus Augļus / un mannu **Labbibu**.* (JT1685, Lk, 12:18)

Jaunākajos Bībeles tulkojumos šajā vietā ir teksts *..un tur savākřu visu labību un **mantu**..* (Bībele 1965, Lk, 12:18) un *..un tur savākřu visu labību un citus **labumus**..* (Bībele 2012, Lk, 12:18). Bībelē vācu valodā šis Lūkas evaņģēlija pants ir – *Und sprach: Das will ich tun: ich will meine Scheunen abbrechen und größere bauen und will drein sammeln alles, was mir gewachsen ist, und meine **Güter*** (Luther 1545, Lk, 12:18).

Domājams, ka vācu vārds *Güter, Gütern* (sal. arī lejasvācu *güdern*, vācu *Gut* ‘manta’, *gut* ‘labs’, *Gute* ‘labums’), kas daudzviet lietots reliģiskajos tekstos vācu valodā, varēja ietekmēt vārda *labība* lietojumu tulkojumā latviešu valodā, jāpiebilst, ka minētajā piemērā no Lūkas evaņģēlija arī grieķu valodā ir vārds *agatha*, ko varētu interpretēt kā ‘labumi’ (grieķu *agathos* ‘labs, labums’) (GIB).

Citu piemēru vārdam *labība* ar šādu nozīmi ‘labumi’ pirmajā Bībeles tulkojumā nav, bet nozīmes attīstība ir saprotama, jo bieži vien, kaut arī vārdu *labība* varētu uztvert konkrēti, no otras puses, tas simbolizē pārticību, turību jeb, kā redzams piemērā no Zālamana pamācībām, pilnību. Nedz mūsdienu tulkojumos, nedz vācu valodā šajā vietā vārda *labība* nav, lai gan skaidrs – ja šķūņi ir pilni ar labību, tātad tas saistāms ar pilnību jeb to, ka visa kā pietiks.

*Tad taps tawi Schķuhņi ar **Labbibu** peepilditi/ un tawi Wihna=Spaidi no jauna Wihna ees pahri.* (VD1689_94, Sak, 3:10)

Mūsdienu tulkojumos attiecīgi šajā vietā ir teksts – *Tad pildīsies tavi šķūņi ar pīlnību, un tavas viņa spiedes plūdīs pār malām pāri* (Bībele 1965, Sak, 3:10) un *..tad pildīsies tavas klētis pārpārēm un jaunvīns pludos tavās mucās* (Bībele 2012, Sak, 3:10), bet Bībelē vācu valodā – *so werden deine Scheunen voll werden und deine Kelter mit Most übergehen* (Luther 1545, Sak, 3:10).

Līdz ar to „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“ (LVVV) šķirklī *labība* tiek izšķirtas trīs nozīmes: 1) labumi, manta; 2) labība, gaudi; 3) pārtika, raža, maize.

Vārdam *labība* senajos tekstos sastopami vairāki bieži lietoti vārdu savienojumi: *labības kops, labība un vīns, pūrs labības, labību maitāt, labību pīrkt* u. c. Interesants stablais vārdu savienojums fiksēts K. Firekera vārdnīcas 2. manuskriptā – *tiesas labība*, kas nozīmē ‘labības nodeva’ jeb ‘beri’. Piemēram,

tee Berri. Gerechtigk teefas labbiba. im Schuienschen. 1780.

(Fuer1650_70_2ms, 641₁)

Jāpiebilst gan, ka šis ieraksts ir K. Firekera vārdnīcas vēlāko īpašnieku vai glabātāju ierakstīts papildinājums, kas, domājams, veikts 18. gadsimta beigās.

Senajos tekstos sastopams arī vārda *labība* atvasinājums – deminutīvs *labibiņa*, kas lielākoties lietots dziesmu tekstos, acīmredzot atskaņu dēļ. Piemēram,

Dohd jauku Saulit / labbu Gaif / Jrr filtu Leetutinņu /

Ka mums warr doht ta Semme Maif / Jn zittu labbinņu. (LGL1685_V5, 222₃₀)

3. Vārda *padoms* lietojums senajos rakstu avotos

Nez vai ir iespējams precīzi noteikt, kā un kāpēc vārdu *padoms* konkrētajā tekstā nomainīja vārds *labība*, tomēr var izsekot vārda *padoms* lietojumam senajos rakstu avotos. Pirmkārt, jāteic, ka vārds *padoms* 16. un 17. gadsimta tekstos tiek lietots ļoti bieži, šobrīd konstatēti 630 vārdlietojumi, šķiet, tas ir viens no lielākajiem LVVV šķirklīem, līdz ar to tā rakstīšana vēsturiskās vārdnīcas veidotājiem prasījusi gana daudz darba. Arī nozīmes vārdam *padoms* senajos tekstos ir vairākas. Tas uzskatāmi redzams jau G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“.

Schatz / Mannta / Paddohms. (Manc1638_L, 152B₁₇)

Raht / Paddoms. (Manc1638_L, 139A₁₁)

Anfchlag / padohms. (Manc1638_L, 21B₁₄)

Vārdam *padoms* vārdnīcā atbilst vairāki vārdi vācu valodā: *Schatz* ‘manta, bagātību krājums, dārgumi’, *Raht* ‘padoms’, *Anfchlag* ‘(ricības) plāns, izeja (no kādas situācijas)’ (ME III, 21).

G. Manceļa vārdnīcā „Lettus“ minēts arī vārdu savienojums *vecs padoms*, kas lietots ar nozīmi ‘barības krājums’:

Jāpiemin, ka arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā vārdam *padoms* ir četras nozīmes, kuras varētu skaidrot šādi: 1) prāts; doma, ideja; saprāts; 2) krājums (kas sagādāts rūpējoties), pie šī attiecināts arī G. Manceļa vārdnīcā minētais *Schatz*; 3) padoms 4) (rīcības) plāns, izeja (ME III, 21–22).

Tātad G. Manceļa vārdnīcā vārdam *padoms* ir minētas vairākas nozīmes. Ir gan nozīme ‘manta, krājums’, kas raksturīga senajos tekstos, gan arī *padoms* mūsdienās zināmākajā nozīmē, kā ‘rosinājums, ieteikums, kā rīkoties’. Uz šo nozīmi attiecas arī vairāki šķirkļi G. Manceļa vārdnīcā, kur ir gan *padomu vaicāt, prasīt, jautāt, meklēt*, gan *padomu dabūt, gan padomu dot*. Piemēram,

Rahtfragen / Paddomu waizaht / praffiet / jautiht / meckleht.

(Manc1638_L, 139A₂₀)

rahtfchlagen / Paddomu dabbuit.

(Manc1638_L, 139A₂₆)

rahten / raht geben / paddomu doht / runnas doht.

(Manc1638_L, 139A₁₈)

Vārds *padoms* minēts arī K. Fīrekera vārdnīcā – gan ar nozīmi ‘manta’, gan ‘padoms’.

padohms. ein Schatz. it. ein Raht. consilium.

(Fuer1650_70_1ms 180₈)

Padohms, ein Schatz. it. ein Raht Consilium.

(Fuer1650_70_2ms 245₁₅)

Par vārda *padoms* etimoloģiju ir dažādi viedokļi. J. Endzelīns uzskata, ka vārdu *padoms* ‘manta, īpašums’ varētu līdzās grieķu *thōmós* ‘kaudze’ sastatīt ar la. *dēt*, tomēr, iespējams, tas neatšķiras no nozīmes ‘krājums’, kas saistāma ar verbu *padomāt* (ME III 21). Konstantīns Karulis uzskata, ka abi šie *padomi* (resp., kā ‘manta, krājums’ un kā ‘ieteikums’) ir vienas cilmes, proti, tās pašas cilmes kā *dēt* > no kā **doms* (sal. avestas [valodas] vārds *dāmi-* ‘radījums’, grieķu *thōmós* ‘kaudze, stirpa’). Tādējādi nozīmes attīstība no ‘(pārtikas vai citu labumu) krājums’ ar nozīmes pārnesešu > ‘prāta apsvērumu kopums; prāts, uzskati’ > no kā acīmredzot mūsdienās zināmākais ‘ieteikums, kā rīkoties; saprātīgs apsvērumus’. K. Karulis raksta, ka šās nozīmes izveidošanos varēja ietekmēt verba *domāt* atv. *padomāt* un *padoms* ‘nodoms’ (LEV 640). Jebkurā gadījumā jau pašos senākajos tekstos parādās visas šīs vārda *padoms* nozīmes.

Vārds *padoms* neapšaubāmi ir ļoti sens latviešu valodā, senajos tekstos pirmais minējums ir tā saucamajā Simona Grūnava tēvreizē (1520. gads), kas ir viens no senākajiem zināmajiem tekstiem latviešu valodā, un retajam vārdam vēsturiskajā vārdnīcā ir tik sens minējums. Simona Grūnava tēvreizē ir teksts:

..Pammes mumjys nusfe nozegimi Cademes Pametam musen Prettaune kans

newede munis lawnan Padoman Swalbadi munis nowusfe Loyne Jesus

Amen.

(Gr1520_PN, --6)

Tēvreizes 6. lūgšanā ir teikts *neved mums ļaunan padoman* jeb ‘ļaunā padomā’, nevis *kārdināšanā* vai *ļaunā bādeklī* kā citos agrīnajos tekstos. Šeit vārds *padoms* varētu būt lietots ar nozīmi ‘nolūks, nodoms’, *ļaus padoms* ir bieži lietots vārdu savienojums senajos tekstos, un mūsdienu katehismā tas skaidrots, piemēram, kā tāds ‘kam ir ļauni nolūki’ (Luters 2012).

16. gadsimta beigu tekstos skaidri iezīmējas vārda *padoms* nozīme, kuru varētu definēt kā ‘manta, bagātība’, arī ‘labumi’ vai ‘īpašums’.

Tā 1586. gada enhirīdijā tiek apcerēts 7. bauslis.

Tas Septyz Bouβlis.

Thōw nhe buus Sackt.

Kas gir tas? Adbilde.

Mums buus Dewe bytes vnde myleeth / ka mhes muβe Tuwaka Noude lib
padome *nhe yemmam / nedtcz ar wiltige Preetcze lib predtceefschenne py*
mums whelkam / Beth tam winge ***padome*** *vnde vfturrefchen pallydtczam*
peaugleeth / vnde paffargath. (Ench1586, C4A5)

Tātad – mēs mūsu *tuwākā naudu* vai ***mantu*** *neņemam, bet tam viņa* ***mantu*** *un iztiku* *palīdzam vairot* (Luters 2012: 7). Šādā nozīmē vārds *padoms* lietots arī 1585. gada katoļu katehismā. Piemēram,

Vs aftote / ahr nepattefe apfcedofchen vnd iemfchen
schwefsche ***padome*** *vnde mantibe.* (CC1585, 32₁₃)

Pie šīs nozīmes acīmredzot pieder arī jau iepriekš aplūkotais piemērs no Lūkas evaņģēlija un dziesmugrāmatas.

Tös Jβalcktes puelde thas ar ***padome*** */ Vnde atfthaye tos Baggates tuckfches.*
(UP1587, H3A₉)

Tös Jβalcktees puelde thas ar ***padome*** */ vnde atfthaye tös Baggates tuckfches.*
(EvEp1587, 220₁)

Tomēr turpat 16. gadsimta beigu tekstos arī ļoti bieži ir runāts par padoma došanu un sastopams vārds *padoms* mūsdienās zināmākajā nozīmē kā ‘padoms, ieteikums, kā rīkoties’. Piemēram, vārds šādā nozīmē lietots 1587. gada evaņģēlijos un epistulās tekstā no Jāņa evaņģēlija:

Beth Caiphas by tas / katters tems Juddeloudems ***padome doeuwe*** */ tas buute*
labbe / ka wens Czilwhex tapte no mäcktcz par tems loudems. (EvEp1587, 79₁₈)

Salīdzinājumam – jaunākajā Bībeles tulkojumā ir teksts *Kajafa bija tas, kurš jūdiem bija devis padomu..* (Bībele 2012, Jn, 18:14), savukārt Bībeles tekstā vācu valodā – *Es war aber Kaiphas, der den Juden riet, es wäre gut, daß ein Mensch würde umgebracht für das Volk* (Luther 1545, Jn, 18:14), kur vācu *raten* (*riet*) – ‘dot padomu’.

Arī 1585. gada katoļu katehismā lietots vārdu savienojums *labu padomu dot*. Piemēram,

Tas treffches gir / tems fchoubigems labb paddome doedt. (CC1585, 37₁₃)

Līdzīgi arī 17. gadsimta tekstos līdzās pastāv šīs divas dažādās vārda *padoms* nozīmes, resp., ‘manta, bagātība’ un ‘padoms, ieteikums, kā rīkoties’. Piemēram, vārds abās nozīmēs tiek plaši lietots arī G. Manceļa tekstos. Par to liecina divi piemēri no Zīraka gudrības grāmatas:

Krahyeeß tów Paddomu ka tów tas Wiffo=auxtakais pawehleyis gir / tas buhs tów labbahx nheka kahtz Sältz. (Manc1631_Syr, 570₆)

Mūsdienu tulkojumā šajā vietā ir – *Noguldi uzkrāto bagātību pēc Visaugstākā baušļiem, un tā tev atmaksāsies vairāk nekā zelts* (Bībele 2012, Sīr 29:11).

Saprohtix Wiers nhe neezina labbu Paddomu. (Manc1631_Syr, 576₂₀)

Jaunākajā Bībeles tulkojumā attiecīgi – *Cilvēks ar apdomu neatstās bez ievēribas padomu* (Bībele 2012, Sīr 32:18).

Vārds *padoms* senajos tekstos lietots arī ar nozīmi ‘nodoms, nolūks’ (kas, iespējams, ir vārda senākajā minējumā), arī ‘lēmums, spriedums’, bet šīs nozīmes nianse iespējams izšķirt, tikai salīdzinot ar vēlākiem Bībeles tulkojumiem. Zīmīgi, ka šajos un arī citos piemēros vācu Bībelē atbilst vārds *Rat*, kam pirmā nozīme ir ‘padoms’. Būtībā nozīme ‘nodoms’ ir ‘tas, kas viņam padomā’, un ar šo nozīmi vārds *padoms* senajos tekstos lietots ļoti bieži, piemēram, Jaunajā Derībā:

Tad nu ne teefajeet ko / pirms tas Laiks irr / teekams tas Kungs nahks / kas arridfâ Gaiřmâ neffihš / kas Tumřibâ apřlehpts irr / un darrihs to Sirřchu Padohmus finnamus: un tad ikkatram no Deewa Teikřchana notiks. (JT1685, 1Kor, 4:5)

Mūsdienu Bībeles tulkojumā ir teksts *..tas arī cels gaismā, kas bija apslēpts tumsībā un atklās siržu nodomus..* (Bībele 2012, 1Kor, 4:5), bet M. Lutera Bībeles teksts vācu valodā liek domāt, ka tas ietekmējis E. Gliku tulkojumu, proti, vārdu savienojuma *siržu padomus* lietojumu šajā vietā. Sal. *Darum richtet nicht vor der Zeit, bis der HErr komme, welcher auch wird ans Licht bringen, was im Finstern verborgen ist, und den Rat der Herzen offenbaren; alsdann wird einem jeglichen von GOTT Lob widerfahren* (Luther 1545, 1Kor, 4:5).

Līdzīgi vācu valodas ietekme, domājams, bijusi piemērā no E. Gliku Jaunās Derības tulkojuma, kur latviešu valodā lietots vārdu savienojums *padomu savas iegribēšanas*, bet vācu Bībelē attiecīgi – *Rat seines Willens*.

Eekřch wiřņa / zaur ko mehs arridřan Mantineeki tappuřchi / papreeķřch nodohmati peřz to Apņemřchanu ta / kas wiřřas Leetas speřzigi padara / peřz to Padohmu řawas Eegriřbefřchanas. (JT1685, Ef, 1:11)

Mūsdienu Bībelē – ..*kļuvām par īpašumu Dievam, kas visas lietas dara pēc savas grības lēmuma*.. (Bībele 2012, Ef, 1:11), sal. M. Luterā Bībelē – ..*durch welchen wir auch zum Erbteil kommen sind, die wir zuvor verordnet sind nach dem Vorsatz des, der alle Dinge wirket nach dem Rat seines Willens* (Luther 1545, Ef, 1:11).

Jāpiebilst, ka, gatavojot šķirkli „Latviešu valodas vēsturiskajai vārdnīcai“, radās jautājums, vai un kuras nozīmes šķirt kā atsevišķas. Nereti senajos tekstos ir grūti noteikt nozīmes nianšes, vai ir domāts ‘padoms’, ‘nodoms’, ‘nolūks’ vai ‘lēmums’, tas iespējams, tikai salīdzinot ar vēlākiem tulkojumiem vai meklējot Bībeles oriģinālvalodās. Radās arī jautājums, vai vēsturiskajā vārdnīcā būtiski ir nozīmes formulējumā ietvert niansi ‘lēmums’, ja reiz vācu valodā, kā redzams iepriekšējos piemēros, visos gadījumos atbilst vārds *Rat*. Tomēr, ielūkojoties brāļu Jākoba un Vilhelma Grimmu „Vācu valodas vārdnīcā“ (DWb), top skaidrs, ka vārdam *Rat* vācu valodā ir (vai ir bijis) daudz dažādu nozīmju: sākotnēji – ‘krājums, uzkrājums’; ‘aizsardzība, palīdzība, aprūpe’; rūpes, resp., ‘padoms, pamācība’, kā arī viss, kas ar šo padoma došanu saistīts, piemēram, ‘pārdomas’, ‘spriestspēja’, ‘apspriedes rezultāts’. Vārdam *Rat* konstatēta arī nozīme ‘lēmums’ (religiskos tekstos), kā arī tādas nozīmes kā ‘sapulce, padome’, ‘padomdevējs’ u. c. (DWb) Domājams, ka daudznozīmīgā vārda *Rat* lietojums Bībelē vācu valodā ietekmējis arī seno latviešu tekstu autorus/tulkotājus, kas attiecīgi lietojuši tā vietā vārdu *padoms* ar dažādām nozīmes niansēm.

Tādējādi arī „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“ vārda *padoms* 1. nozīme ir formulēta kā ‘nolūks, nodoms; lēmums spriedums’, uzsverot dažādās lietojuma nianšes. 2. nozīme ir ‘manta, bagātība, labumi, īpašums, arī pārnestā nozīmē’, savukārt 3. nozīme – ‘padoms, ieteikums, kā rīkoties’.

Jāpiezīmē, ka senajos tekstos šīs nozīmes jeb nozīmju grupas eksistē līdzās, tātad tekstā blakus var tikt lietots *padoms* kā ‘manta, bagātība’ un ‘ieteikums, padoms’ vai ‘nodoms’, to uzskatāmi rāda piemērs no Vecās Derības, kur blakus pantos vārds lietots divās nozīmēs. Piemēram,

Bet tee ne finna ta KUNGA Dohmas / un ne faproht wiņņa Padohmu / ka wiņfch tohs irr fakrahjis kà Kuhlifchus Peedarbà. (VD1689_94, Mih, 4:12)

Mūsdienu tulkojumā – *Bet viņi nezina tā Kunga apslēptos nodomus un neizprot to, kas Viņam padomā*.. (Bībele 1965, Mih, 4:12) vai *Bet tās nezina Kunga nolūkus un neapjēdz viņa nodomu*.. (Bībele 2012, Mih, 4:12), kur vācu valodā atbilst teksts *Aber sie wissen des HERRN gedanken nicht / vnd mercken seinen Ratschlag nicht / Das er sie zuhauffbracht hat / wie Garben auff der Tennen* (Luther 1545, Mih, 4:12).

Zellees/ un kull tu Zianas Meita / jo es darriřchu tawu Raggu par Dfelfi / un tawus Naggus wařraĩņus / un tu fakulfi daudf Tautas / tad isdeldefchu es wiņņu Sagahdu tam KUNGAM par Gohdu / un wiņņo Padohmu tam KUngam wiffas Semmes. (VD1689_94, Mih, 4:13)

Savukārt nākamais Mihas grāmatas pants mūsdienu Bībelē tulkots kā *..arī visu viņu mantību tu novēlēsi visas pasaules Kungam..* (Bībele 1965, Mih, 4:13) vai *Tu vēlīsi Kungam viņu netaisno guvumu, viņu bagātības – visas zemes Kungam* (Bībele 2012, Mih, 4:13), bet Bībelē vācu valodā attiecīgi lietots vārds *Gut* ‘manta’ – *Darumb mache dich auff vnd dressche du tochter Zion / Denn ich wil dir eisern Hörner / vnd ehern Klawen machen / vnd solt viel Völcker zurschmeissen / So wil ich jr Gut dem HERRN verbannen / vnd jre habe dem Herrscher der gantzen Welt* (Luther 1545, Mih, 4:13).

Domājams, ka atsevišķi nošķirama arī vārda *padoms* nozīme, ko varētu definēt kā ‘prāts, spriestspēja’ vai ‘gudrība’. Dažreiz vēlākos tulkojumos šajā kontekstā lietots pat apzīmējums ‘izmanība’. Piemērs no G. Manceļa Zālamana pamācībām:

Labbs Paddoms darra labb / bett tha Nitzinataya Zellfch darra Sahpes.
(Manc1637_Sal, 419)

Jaunākajos Bībeles tulkojumos šajā vietā ir teksts – *Ar smalku gudrību iegūst labvēlību, bet nicinātāju un pēlēju ceļš rada sāpes* (Bībele 1965, Sak, 13:15) un *Gudrs prāts tiks atzīts, bet viltvāržu ceļam gala neredz* (Bībele 2012, Sak, 13:15).

„Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“ vārda *padoms* 4. nozīme formulēta kā ‘prāts, spriestspēja, gudrība’.

Vārdam *padoms* 16. un 17. gadsimta rakstu avotos ir daudzi bieži lietoti vārdu savienojumi: pie nozīmes ‘nodoms, nolūks; lēmums, spriedums’ bieži lietoti vārdu savienojumi, piemēram, *apslēpts padoms, Dieva padoms, ļauns padoms, tā Kunga padoms, Tēva padoms*; pie nozīmes ‘padoms, ieteikums, kā rīkoties’ ir daudzi raksturīgi un bieži lietoti vārdu savienojumi, piemēram, *padomu* vai *labu padomu dot, gudrs padoms, jautāt padomu, klausīt padomam, padomu atrast, meklēt, prasīt vai vaicāt*. E. Glika Bībeles tulkojumā sastopams stabilais vārdu savienojums *padomu turēt* ar nozīmi ‘apspriesties’. Piemēram,

Tad turreja wiņfch Padohmu ar faweem Leeleem=Kungeem un warrenneem Kaŗa=Wihreem to Awofchu Uhdeni aistaiſiht / kas us Ahrapuffi ta Pilsfahta bija/ un tee palihdfeja tam.
(VD1689_94, 2L, 32:3)

Jādomā, ka šis vārdu savienojums ir kalks no vācu valodas, kur *Rat halten* nozīmē ‘apspriesties’ (VLV 473).

Pie nozīmes ‘manta, bagātība, labumi, īpašums’ raksturīgi bieži lietoti vārdu savienojumi *mazs padoms, liels padoms, manta un padoms*. Piemēram, G. Manceļa vārdnīcā ir stabilais vārdu savienojums *vecs padoms* ‘pārtikas krājums’, kas lietots arī sprediķu grāmatā. Piemēram,

Zick dries lätzahß Vgguns=ghrähx / tad wiſſa Mannta / und wiß wätz Paddohms Duhmohß us eet / unnd palleek Pähllnohß.
(Manc1654_LP2, 260{240}7)

Savukārt E. Glika Bībeles tulkojumā bieži lietots stabilais vārdu savienojums *maizes padoms* ar nozīmi ‘maizes krājumi, pārtika’. Piemēram,

*Wiņfch aizinaja arri Baddu pahr to Semmi / wiņfch arņņehme wiŕfu **Maifes**
Padohmu. (VD1689_94, Ps, 105:16)*

Ļoti bieži senajos tekstos lietoti vārdu savienojumi vai salikteni ar nozīmi ‘padomdevējs’, turklāt tiem pirmajos rakstu avotos sastopami ļoti daudzi rakstības varianti, piemēram, kopā rakstīti vārdi *padomadāvētājs, padomadevējs, padomadēvētājs, padomudēvētājs*, „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“ tie tiek uzskatīti par salikteniem un izšķirti atsevišķos šķirkļos. Piemēram,

*Nhe meckleh Paddomu py to / kam Sirdtz py tōw nhe nāffahs / vnd nhe jemm
tohs par **Paddomudehwetayeems** / kattri tōw eenied. (Manc1631_Syr, 584₃₂)*

Savukārt šķirti vai ar biedruzīmi rakstītie vārdi vēsturiskajā vārdnīcā tiek uzskatīti par vārdu savienojumiem un iekļauti šķirklī *padoms* kā bieži lietoti vārdu savienojumi, tādi ir, piemēram, vārdu savienojumi *padoma devējs, padomu devēja, padoma dēvētājs* un citi varianti. Piemēram,

*Kas irr ta KUNGA Garru pamahzijs / un kas irr wiņņa **Padohmu=Dewejs** /
kas wiņņam Sinnahfchanu mahzijs? (VD1689_94, Jes, 40:13)*

16. gadsimta beigu un 17. gadsimta sākuma avotos, kā arī dažos G. Manceļa tekstos, galvenokārt Zālamana pamācībās, dažkārt lietots arī vārds *padomība*. Vēlākos avotos šis atvasinājums nav raksturīgs. Būtībā tas lietots ar līdzīgu nozīmi kā vārds *padoms*. „Latviešu valodas vēsturiskajā vārdnīcā“ vārdam *padomība* izšķirtas trīs nozīmes: 1) ‘īpašums, mantība’; 2) ‘padoms’; 3) ‘nodoms, nolūks’. Neparasts ir vārda lietojums ar pirmo nozīmi dažos agrīnajos tekstos, piemēram, 1587. gada evaņģēlijos un epistulās:

*Tas naetce exkan bouwe paffche **paddomibe** / vnd te bouwe nhe peyeme to.
(EvEp1587, 19₁₄)*

Mūsdienu Bībelē šajā vietā ir teksts *Viņš nāca pie savējiem, bet tie viņu neuzņēma* (Bībele 2012, Jn 1:11), savukārt Bībelē vācu valodā – *ER kam in sein **eigenthum** / Vnd die seinen namen jn nicht auff* (Luther 1545, Jn 1:11). Vārdam *padomība* šajā vietā atbilst vācu *Eigenthum* (viduslejasvācu *eigendom*), kas nozīmē ‘īpašums’, proti, ‘viss, kas pieder’ (DWb). Šāda atbilstme vērojama arī citos agrīnajos tekstos.

Savukārt G. Manceļa darbos vārds *padomība* lietots ar nozīmi ‘padoms’ vai ‘nodoms, nolūks’, proti, līdzīgi kā vārds *padoms*. Piemēram,

*Dauds **Paddomibas** gir weena Wiera firrdy / bett tha Kungha **Paddomiba**
palleek. (Manc1637_Sal, 62₂₂)*

Mūsdienu tulkojumos vārda *padomība* vietā lietoti vārdi *nodoms, padoms, nolūks*. Piemēram, *Daudz **nodomu** ir vīra sirdī, bet pāri visam stāv un paliek tā Kunga **padoms*** (Bībele 1965, Sak, 19:21) vai *Cilvēka sirds pilna **nolūkiem**, bet tikai Kunga **nodoms***

piepildās (Bībele 2012, Sak, 19:21). M. Luterā Bībelē vācu valodā ir teksts *Es sind viel anschlege in eins Mans hertzen /Aber der Rat des HERRN bleibet stehen* (Luther 1545, Sak, 19:21). Nav skaidrs, kāpēc G. Mancelis paralēli vārdam *padoms* lietojis vārdu *padomība*, turklāt lielākoties vienā avotā – Zālamana pamācībās, kuras viņš pats ir tulkojis. Jāņem vērā, ka senajos tekstos nereti vienas saknes darinājumi lietoti kā sinonīmi, parasti bez nozīmes atšķirības, turklāt atvasinājumi ar *-ība* G. Manceļa tekstiem ir ļoti raksturīgi, ar *-ība* darināti daudzi abstrakti jēdzieni (Frīdenberga 2016a, 70).

Nobeigums

Var secināt, ka vārda *labība* ‘labumi’ lietojums 17. gadsimta tekstos ir fragmentārs – kurš to ierakstījis 1615. gada dziesmu grāmatā, nav zināms, bet no šī avota to ir pārņēmis G. Mancelis un lietojis vairākos tekstos, kur ir citēts konkrētais Lūkas evaņģēlija pants, un vienreiz vārds *labība* ar šādu nozīmi lietots E. Glikā Jaunajā Derībā, tā ka pārsvarā 17. gadsimtā ir jau ieviesies konkrētais labības apzīmējums. Dažkārt vārds *labība* senajos tekstos lietots plašākā nozīmē nekā mūsdienās, proti, kā ‘pārtika, raža, maize’. Pirms tam šajā kontekstā ar nozīmi ‘labumi’ lietots vārds *padoms*, pēc tam, 17. gs. beigu tekstos un turpmāk, – *labums, labumi*.

Jādomā, ka vārda *labība* lietojums ar nozīmi ‘labumi’ saistāms ar vācu *Güter, Gütern* (sal. *Güte, Gut*) attiecīgajā kontekstā, šāda darinājuma no īpašības vārda *labs* lietojums būtu saprotams, ja vien latviešu valodā vārdam *labība* jau nebūtu nostabilizējusies konkrēta nozīme, proti ‘labība, graudi’.

Vārds *padoms* senajos tekstos lietots ļoti bieži, tam iezīmējas vairākas nozīmes vai nozīmju grupas – tas lietots gan kā ‘manta, bagātība, labumi, īpašums’, gan kā ‘ieteikums, plāns, kā rīkoties’, gan kā ‘nolūks, nodoms; lēmums, spriedums’, arī ‘prāts, spriestspēja, gudrība’. Vārds tiek lietots gan 16., gan 17. gadsimta tekstos, tā agrākais minējums ir vienā no senākajiem zināmajiem tekstiem latviešu valodā – Grūnava tēvreizē, arī 17. gadsimta beigu Bībeles tulkojumā vārds tiek lietots visās minētajās nozīmēs. Kurā brīdī vārdam *padoms* zudusi nozīme ‘manta, labumi’, nav īsti skaidrs. 18. gadsimtā, piemēram, Jākoba Langes (*Jacob Lange*) vārdnīcā *padoms* ir tikai ‘der Raht’ (Lange 1777: 220), neparādās mantas vai labumu nozīme. Savukārt 1872. gadā Karla Kristiana Ulmaņa (*Carl Christian Ulmann*) vārdnīcā pie vārda *padoms* minēta arī nozīme ‘Vermögen’, proti, ‘manta, mantība, īpašums’ (Ulmann 1872: 181). Mūsdienās vārda *padoms* nozīmi ‘krājums, rezerve’ uzskata par novecojušu (tezaurs.lv), un vārdu *padoms* lieto galvenokārt zināmākajā nozīmē kā ‘padoms, ieteikums’, tomēr bieži tiek lietots arī stabils vārdu savienojums *būt padomā*. Jāpiebilst, ka vārdam *padoms* diezgan precīzs apakšnozīmes formulējums ir „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā“ – ‘doma, kā ko darīt, kā rīkoties’, proti, *tas, kas ir padomā* ‘būt domās paredzētam, izplānotam’ (MLVV), kas var ietvert gan nodomu, gan plānu, gan lēmumu.

Domājams, ka vārda *padoms* plašo lietojumu 16. un 17. gadsimta rakstu avotos un to, ka tas lietots paralēli vairākās nozīmēs, ietekmējis vācu vārds *Rat* un tā daudzās nozīmes vācu reliģiskajos tekstos.

Avoti

- CC1585 = *Catechismus Catholicorum*. 1585.
Ench1586 = *Enchiridion*. 1586.
EvEp1587 = *Euangelia vnd Episteln*. 1587.
EvEp1615 = *Euangelia vnd Episteln*. 1615.
Fuer1650_70_1ms = Fürecker, Christopher. *Lettisches un Teutsches Wörterbuch*. 1650.
Fuer1650_70_2ms = Fürecker, Christopher. *Lettisches un Teutsches Wörterbuch*. 1650.
Gr1520_PN = *Grūnava tēvreizē*. 1520.
JT1685 = *Tas Jauns Testaments*. 1685.
LGL1685_K1 = *Lettische geistliche Lieder vnd Collecten*. 1685.
LGL1685_V5 = *Lettische geistliche Lieder vnd Collecten*. 1685.
Manc1631_LVM = Mancelius, Georgius. *Lettisch Vade mecum*. 1631.
Manc1631_Syr = Mancelius, Georgius. *Das Haus=, Zucht= vnd Lehrbuch Jesu Syrachs*. 1631.
Manc1637_Sal = Mancelius, Georgius. *Die Sprüche Salomonis*. 1637.
Manc1638_L = Mancelius, Georgius. *Lettus*. 1638.
Manc1638_PhL = Mancelius, Georgius. *Phraseologia Lettica*. 1638.
Manc1638_Run = Mancelius, Georgius. *Desmit sarunas*. 1638.
Manc1654_LP1 = Mancelius, Georgius. *Lang=gewünschte Lettische Postill I*. 1654.
Manc1654_LP2 = Mancelius, Georgius. *Lang=gewünschte Lettische Postill II*. 1654.
Ps1615 = *Psalmen vnd geistlihe Lieder*. 1615.
UP1587 = *Vndeutsche Psalmen*. 1587.
VD1689_94 = *Ta Swehta Grahmata*. 1689–1694.
Pieejams: <https://senie.korpuss.lv>

Literatūra

- Baltiņa, Maija. 1976. Vēlreiz par izskaņām *-ums* un *-ība*. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 12, Rīga: Liesma, 120–126.
- Bībele 1965 = *Bībele. Vecās un Jaunās Derības Svētie Raksti*. [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība, 1993 [1965].
- Bībele 2012 = *Bībele ar deiterokanoniskajām grāmatām*. [Rīga]: Latvijas Bībeles biedrība, 2012.
- DWb = *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*.
- Pieejams: <https://woerterbuchnetz.de>
- HIB = *Hebrew Interlinear Bible*.
- Pieejams: https://www.scripture4all.org/OnlineInterlinear/Hebrew_Index.htm
- GIB = *Greek Interlinear Bible*.
- Pieejams: https://www.scripture4all.org/OnlineInterlinear/Greek_Index.htm
- Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Endzelīns, Jānis (red.), Ozoliņš, Pēteris (sast.). 1935. *Valodas prakses jautājumi*. Rīga: Ramave.
- Endzelīns, Jānis (red.), Rūķe, Velta (sast.). 1940. *Valodas un rakstības jautājumi*. Rīga: Ramave.

- Fraenkel Ernst. 1962. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. I. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag; Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Frīdenberga, Anna. 2016a. *Nominālā vārddarināšana Georga Manceļa darbos*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Frīdenberga, Anna. 2016b. Variantums Georga Manceļa teksts. *Baltu filoloģija*. XXV (2), Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 5–19.
- Lange, Jacob. 1777 [1772–1777]. *Vollständiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexicon, nach den Hauptdialecten in Lief- und Curland*. Mitau: Fr. Steffenhagen.
- LEV = Karulis, Konstantīns. 2001. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Luters, Mārtiņš. 2012. *Mazais Katehisms*. Rīga: Luterisma mantojuma fonds.
- Luther, Martin. 1545. *Biblia: das ist: die gantze heilige Schrift: Deudsch. Auff's new zugericht*. Wittemberg: Hans Lufft.
- Pieejams: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Luther,+Martin/Luther-Bibel+1545>
- LVVV = Andronova, Everita; Frīdenberga, Anna; Siliņa-Piņķe, Renāte; Trumpa, Anta; Vanags, Pēteris. 2016–2023. *Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca (16.–17. gadsimts)*. Pieejams: <https://lvvv.tezaurs.lv/>
- ME = Milenbahs, Kārlis (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca*. I–IV. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija.
- MLVV = *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*.
Pieejams: <https://mlvv.tezaurs.lv>
- Ulmann, Carl Christian. 1872. *Lettisches Wörterbuch. Erster Theil*. Rīga: H. Brutzer & Co.
- Vanags, Pēteris. 2000. *Luterāņu rokasgrāmatas avoti. Vecākā perioda (16. gs.–17. gs. sākuma) latviešu teksti*. Stokholma: Memento, Rīga: Mantojums.
- VLV = Granta, Katrīna; Pampe, Eleonora. 1990. *Vācu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Avots.
- VNSP = *Profesora J. Endzelīna atbildes*. 2002. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli. 1933–1942. Kļaviņš, Pēteris (priekšvārds un rādītāji). 2. izd. ASV: Ramave.
- Zemzare, Daina. 1961. *Latviešu vārdnīcas*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

Anna Frīdenberga
Latvijas Universtātes
Humanitāro zinātņu fakultātes
Latviešu valodas institūts
Kalpaka bulvāris 4
LV 1050, Rīga, Latvija
anna_f@inbox.lv

SUMMARY

THE WORDS *LABĪBA* AND *PADOMS* IN TEXTS OF THE 16TH–17TH CENTURY AND IN THE HISTORICAL DICTIONARY OF LATVIAN

Anna Frīdenberga

In the article, the lexemes *labība* and *padoms* and their use in the 16th and 17th century Latvian written sources is discussed. Although in the 17th century the word *labība* in Latvian already has the settled concrete meaning 'corn, grain' (and in such cases potential derivatives are not formed), in some early written sources the word is used also with the meaning 'goods, property'. Such a use appears in the works of Georg Mancelius in a particular context – in the 53rd verse of the 1st chapter of the Gospel of Luke. Supposedly, G. Mancelius had taken over the word *labība* in this meaning from an earlier text, possibly from the Vidzeme Lutheran Hymnal of 1615. It is not known who wrote the word *labība* in such a meaning, but it is possible that such a use was influenced by the German words *Güter, Gütern* (cf. Low German *güdern*, German *Gut* 'property', *gut* 'good', *Gute* 'the good') in the corresponding text. In the Bible translation of Ernst Glück and in other sources from the end of the 17th century in the discussed text of the Gospel of Luke the word *labums* 'the good', in modern translations – *labumi* 'goods, treats' is used. However, such a use of the word *labība* 'goods' is fragmentary; in the 17th century it is mostly used in the meaning 'corn, grain' or in wider meaning 'food, harvest, bread'.

Whereas in sources from the end of the 16th century in the mentioned verse of the Gospel of Luke the word *padoms* is used, in early Latvian writings it has several meanings which are used concurrently in the texts. The word *padoms* has the meanings 'property, riches, goods', 'advice on how to act' (which is the most common meaning nowadays), as well as 'purpose, intention; decision, judgement' and 'mind, reason, wisdom'. The very first use of this word is found in the so-called Lord's Prayer of Simon Grunau from 1520. In this text, the meaning of the word *padoms* could be interpreted as 'purpose, intention'. Supposedly, the use of the word *padoms* in the early Latvian texts concurrently in several meanings was influenced by the German word *Rat* 'advice', which in early religious texts in German is also used in several other meanings.

© Latvijas Universitāte, 2024

Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>)